

УДК 339.727.22

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Назарова Л.В., к.е.н., доцент, МДАУ, докторант, НДЦІПР НАН України

Статтю присвячено визначенню місця і ролі іноземного інвестування у розвитку агропромислового комплексу України, визначені основні проблеми. Розглянуто стан розвитку галузей АПК, висвітлені основні показники зовнішньої торгівлі аграрною продукцією.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, зовнішня торгівля, експорт, імпорт, іноземне інвестування

ВСТУП

Проблематика національного регулювання іноземного інвестування була й залишається ключовою з точки зору створення інвестиційного клімату, а також забезпечення ефективності функціонування капіталу. В цьому контексті розробка практичних оцінок щодо перспектив удосконалення інвестиційного режиму повинна бути методологічно узгоджена із загальними закономірностями міжнародного руху капіталів, підприємницькою інвестиційною логікою і конкретними завданнями розвитку агропродовольчого сектора України. Необхідність і важливість цього процесу зумовлена також і процесами глобалізації, яка зумовила значне зростання обсягів торгівлі загалом і сільськогосподарськими товарами зокрема. Так, за останні 25 років минулого століття обсяги торгівлі агропродовольчими товарами у світі зросли від 220 до 604 млрд. дол. США, або майже у три рази. Доля України в світовому експорті продукції АПК порівняно з основними країнами-експортерами невелика і дорівнювала у 2009 р. 0,6%.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є дослідження особливостей залучення іноземних інвестицій у економіку України, зокрема в агропромисловий та їх роль в системі економічного розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглянемо основні показники діяльності галузей АПК в останні два роки. Від стану АПК безпосередньо залежить рівень продовольчої безпеки країни. Аналіз основних критеріїв, які характеризують мінімальний рівень продовольчої безпеки свідчить, що Україна відноситься до групи країн з середнім рівнем розвитку: голоду в країні не має, але є істотне відставання від європейських стандартів. Адже в Україні у 2009 р. добовий душевий набір продуктів харчування містив 2,9 тис. ккал (мінімальний рівень 2,5 тис. ккал), а частка витрат на харчування у видатковій частині сімейних бюджетів становила 45,0% (граничний рівень — 60%).

У січні–листопаді 2010 р. обсяг експорту товарів становив 1234,4 млн. дол. США і порівняно з аналогічним періодом 2009 р. зменшився на 1,6%, водночас обсяг імпорту зріс на 19,7% і становив 481,6 млн. дол. США. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало 752,8 млн. дол. США, а коефіцієнт покриття експортом імпорту — 2,6. За попередніми розрахунками, в 2010 р. загальне виробництво продукції сільського господарства порівняно з 2009 р. зросло на 1%, у т.ч. в аграрних підприємствах — на 0,9%, в господарствах населення — на 1,1%. Обсяг виробництва продукції рослинництва був меншим на 0,2%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — на 2,1%, а в господарствах населення — більшим на 2,6%. Під урожай 2010 р. сільськогосподарські культури, за попередніми даними, було посіяно на площі 1523,9 тис. га, у т.ч. аграрними підприємствами — на 1043 тис. га (68,4%), господарствами населення — на 480,9 тис. га (31,6%). Порівняно з 2009 р. загальна посівна площа збільшилась на 39,7 тис. га (на 2,7%). У 2010 р. загальне виробництво зерна (22006,7 тис. ц) порівняно з 2009 р. зменшилося на 10,7%, що зумовлено скороченням площ збирання (на 17,7 тис. га, або на 2%) та зниженням урожайності зернових культур (на 2,5 ц з 1 га, або на 9,1%) [4].

Валовий збір соняшнику на зерно становив 5860,7 тис. ц і порівняно з 2009 р. збільшився на 6% (за рахунок зростання врожайності з 13,8 ц до 14,8 ц з 1 га). За рахунок збільшення зібраних площ (на 46%) та їх продуктивності (майже на третину) суттєво зросло загальне виробництво ріпаку (у 1,9 рази) і склало 1209,4 тис. ц. Валовий збір сої в цілому по області збільшився в 1,9 рази і становив 272,4 тис. ц, що зумовлено розширенням площ збирання (у 2,1 рази), при зниженні (на 5,6%) середньої врожайності цієї культури.

У господарствах усіх категорій виробництво картоплі зросло проти 2009 р. на 1,7% і склало 1709,5 тис. ц, що досягнуто за рахунок розширення зібраних площ на 1,6%. Овочів, навіть при зниженні їх

врожайності на 5,1% або на 10 ц з 1 га, зібрано на 6% більше (3541,4 тис. ц). Загальні обсяги виробництва плодоягідної продукції в 2010 р., за рахунок зростання врожайності (з 52,3 ц з 1 га до 70,4 ц), збільшились на 31,5%. Валовий збір винограду був меншим на 15% і становив 389,4 тис. ц. Середня врожайність цієї культури склала 73,2 ц з 1 га проти 84,7 ц у 2009р. Під урожай 2011 р. озимі на зерно та зелений корм (включаючи ріпак) господарствами усіх категорій посіяно на площі 737 тис. га (на 5% менше, ніж було посіяно під урожай 2010 р.), у т.ч. зернові на зерно — на 642,1 тис. га (на 4,1% менше).

У 2010 р. обсяг виробництва продукції тваринництва порівняно з 2009 р., за попередніми розрахунками, зріс на 4%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — на 20,1%, а в господарствах населення — зменшився на 0,7%.

У господарствах усіх категорій за 2010 р. порівняно з попереднім збільшилося виробництво м'яса (на 6 тис. т, або на 15%) та яєць (на 98,8 млн. шт., на 20,8%), водночас зменшилося виробництво молока (на 3,8 тис. т, на 1%) та вовни (на 18 т, на 15%).

За розрахунками, в господарствах усіх категорій на початок січня 2011 р. поголів'я великої рогатої худоби становило 149,7 тис. голів (на 3,6% більше порівняно з початком січня 2010 р.), у т.ч. корів — 91,3 тис. голів (на 2,4% менше), свиней — 142,6 тис. голів (на 3,5% менше), овець та кіз — 49,6 тис. голів (на 6,8% менше), птиці всіх видів — 4259,1 тис. голів (на 10,4% більше).

Як відзначають фахівці, сучасний стан економіки України характеризується вичерпаністю можливостей для екстенсивного розвитку. Зростання ВВП, яке відбувалося протягом останніх років, означало динамічний вихід економіки на свій потенціал, тобто належить до явищ стабілізаційних процесів чи кейнсіанського регулювання для короткострокового періоду. Проте сталий довгостроковий економічний розвиток можна забезпечити тільки за рахунок інтенсивних факторів, тобто шляхом зростання ефективності використання залучених ресурсів.

Таблиця 1

Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції у 2010 році

	Зернові та зернобобові культури	Насіння соняшнику	Цукрові буряки	Картопля	Овочі		Худоба та птиця (у живій вазі)	Молоко та молочні продукти	Яйця, за тис. шт.
					усього	у т.ч. овочі закритого ґрунту			
Січень	971,4	2532,3	...	1932,8	3326,0	12637,6	9974,8	2952,3	518,8
Січень-лютий	986,7	2565,3	—	2243,3	4665,9	15338,8	9967,8	3022,9	538,2
Січень-березень	1004,4	2605,4	—	2305,6	6017,6	13035,0	9923,9	3044,3	566,1
Січень-квітень	1007,9	2641,1	—	2227,3	7176,9	12383,4	10178,7	2960,2	563,8
Січень-травень	1011,0	2621,4	—	2180,9	7089,9	10539,6	10343,5	2832,7	517,6
Січень-червень	1000,0	2586,2	—	2193,2	6463,2	9042,3	10418,3	2745,1	478,1
Січень-липень	979,8	2561,1	—	2179,0	5679,1	8210,5	10424,0	2714,7	450,6
Січень-серпень	1022,8	2559,8	307,6	2079,8	3216,1	7559,7	10475,0	2729,9	431,0
Січень-вересень	1068,1	2659,3	426,5	2119,0	2551,1	7240,8	10592,2	2798,0	441,5
Січень-жовтень	1109,8	2826,3	460,6	2096,8	2573,7	7065,9	10642,0	2857,7	448,8
Січень-листопад	1108,8	2925,5	448,2	2100,3	2579,6	7276,2	10707,9	2894,8	455,0

Ціни реалізації сільськогосподарської продукції у 2010 році на зернові та зернобобові культури зросла на 1,2%, на насіння соняшнику 1,3 %, на цукрові буряки на 0,6%, на картоплю 1,8 %, на овочі

2,5% та на товари тваринного походження ціна зменшилась на 0,4%. Виробництво сільськогосподарської продукції в усіх категоріях господарств у 2010 році скоротилось на 1,0% порівняно з 2009 роком, у тому числі у аграрних підприємствах — на 0,8%, у господарствах населення — на 1,1%. Обсяги виробництва у рослинництві у 2010 р. порівняно з 2009 р. зменшились на 4,6%, у т.ч. в аграрних підприємствах — на 6,7%, а в господарствах населення — на 2,9%. У тваринництві виробництво сільськогосподарської продукції збільшилось на 4,5%, у т.ч. в аграрних підприємствах — на 8,8%, в господарствах населення — на 1,3%. У 2010 р. порівняно з 2009 р. в усіх категоріях господарств обсяги виробництва м'яса (реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі) збільшились на 6,7%, яєць — на 6,6%, вовни — на 1,8%. Разом з тим, обсяги виробництва молока зменшились на 3,1%. Загальний обсяг реалізації сільськогосподарської продукції, виробленої аграрними підприємствами, за січень-листопад 2010 р. порівняно з аналогічним періодом 2009 р. зменшився на 2%, у тому числі продукції рослинництва — на 8%, а продукції тваринництва збільшився на 8%. Середні ціни продажу аграрної продукції сільгосппідприємствами за січень-листопад 2010 р. зросли на 30% порівняно з відповідним періодом 2009 року. Ціни на продукцію рослинництва зросли на 41%, на продукцію тваринництва — на 14%.

У 2009 р. експорт продукції АПК України склав 4,3 млрд. дол. США (12,6% від загального обсягу експорту), що у 3 рази більше від рівня 2000 р. Крім того, протягом цього періоду спостерігається значне перевищення обсягів експорту продукції АПК над її імпортом, наприклад, коефіцієнт покриття експортом імпорту товарів у 2002 р. дорівнював 214,5, у 2008 р. — 182,0, а у 2009 р. — 160,5. Це відбувалось, у першу чергу, за рахунок експорту продукції рослинного походження, а основними чинниками зростання експорту були сприятлива світова цінова кон'юнктура та доволі висока внутрішня пропозиція.

Проте криза останніх років у сільському господарстві України значно вплинула на ці процеси. Основними формами прояву аграрної кризи є істотне зниження обсягу виробництва валової продукції сільського господарства (протягом 1991-2000 рр. валова продукція зменшилася у 1,9 рази), значне зниження урожайності всіх видів основних сільськогосподарських культур (урожайність соянишки знизилася на 60%, зернових культур — на 55%) та їх посівних площ, низький рівень рентабельності виробництва аграрної продукції.

В сучасних умовах процес створення конкурентоспроможного експортоорієнтованого АПК відбувається складно і нестабільно. Причиною цього є ряд факторів, що негативно впливають на розвиток АПК України: кризовий стан вітчизняного АПК; недостатній рівень інвестиційних ресурсів; нестабільність законодавчої бази; недостатній рівень державної політики підтримки та формування експортоорієнтованого АПК та ін. Україна повинна, з одного боку, зберігати традиційні ринки збуту продукції, з другого — цілеспрямовано залучати нові потенційні та перспективні ринки. Особливу увагу необхідно приділити розвитку взаємовідносин в агропродовольчій сфері з країнами, що є найбільшими імпортерами продукції АПК у світі. До потенційних споживачів українського експорту продукції АПК слід віднести країни, які, по-перше, залежать від імпорту продовольчих та сільськогосподарських товарів, а по-друге, мають тенденцію до підвищення попиту на дану продукцію завдяки високим темпам економічного розвитку [1].

Трансформаційний характер економіки України, що призвів до скорочення обсягів внутрішнього інвестування та обмеження власних фінансових ресурсів, обумовлює необхідність залучення капіталу міжнародних організацій та транснаціональних компаній.

Залучення прямих іноземних інвестицій в АПК не лише вирішує ряд виробничих проблем підприємств галузей, а й створює кумулятивний ефект, оскільки такі інвестиції сприяють підвищенню рівня ефективності й продуктивності в інших підгалузях агропродовольчої системи.

Інвестиційна діяльність в АПК України, сьогодні характеризується наявністю значних кризових явищ головними причинами яких є макроекономічні фактори. Перш за все, це скорочення власних інвестицій товаровиробників внаслідок різкого погіршення їх фінансового стану та знецінення інвестиційних ресурсів в умовах інфляції; зменшення обсягів прямої державної інвестиційної підтримки, яке не було компенсовано за рахунок власних і залучених джерел фінансування; різке погіршення умов отримування кредитів, розміри відсотків по яких перевищують рівень беззбитковості кредитів; криза фінансово-кредитної банківської системи; зростання неплатежів, порушення господарських зв'язків, руйнування матеріально-технічного постачання, поглиблення диспаритету тощо.

Серед галузей господарства найбільші іноземні інвестиції поступають у внутрішню торгівлю, харчову промисловість, машинобудування і металообробку, фінансові послуги (відповідно: 16,4; 20,6; 8,2 і 8,5%). Решта інвестицій надходять в науку, охорону здоров'я, побутове обслуговування, зовнішню торгівлю, будівництво, хімічну промисловість.

Серед іноземних фірм-інвесторів АПК, які успішно займаються підприємництвом в Україні, це «Монсанто», «Каргілл», «Кейс» (США), «Даймлер-Бенц», Головний кооператив «Райффайзен», «Янке» (ФРН), «Ілта Холдінг С.А.» (Швейцарія) та багато інших. Слід відзначити, що загальний обсяг іноземних інвестицій в АПК України все ще недостатній.

Найбільш пріоритетними і одночасно прибутковими сферами для іноземного інвестування в АПК є: впровадження високопродуктивних технологій вирощування сільськогосподарських культур та утримання худоби і птиці; оновлення і модернізація на базі нових технологій підприємств харчової промисловості, а також тих, що займаються заготівлею та зберіганням зерна та іншої сільськогосподарської продукції; створення потужностей та сировинної бази для виробництва обладнання для олійножирової, м'ясо-молочної, борошномельно-круп'яної та хлібопекарської промисловості; налагодження випуску ефективних хімічних засобів захисту сільськогосподарських рослин і тварин; надання виробничих послуг сільськогосподарським та іншим агропромисловим підприємствам.

Основними напрямками інтегрування АПК України у світову економіку слід вважати: створення спільних підприємств, формування вільних економічних зон агропромислового типу. Створення спільних підприємств дає можливість більш інтенсивно залучати іноземний капітал, валютні надходження від агропромислової діяльності будуть значно зміцнювати регіональну економіку. Для підвищення ефективності функціонування спільних підприємств необхідними є подальше вдосконалення принципів зовнішньоекономічної діяльності, подолання процесів інфляції та забезпечення стабільності в економіці. Саме ці фактори здатні підвищити зацікавленість великих іноземних компаній у спільній підприємницькій діяльності та сприяти входженню України до міжнародних організацій [2].

Іншим напрямком залучення іноземних інвестицій є формування ВЕЗ агропромислового типу. Такими можуть стати обмежені території, де встановлюються особливі економіко-правові, фінансово-кредитні, митні умови господарювання для вітчизняних та зарубіжних юридичних осіб. Це дало б значний поштовх для розвитку соціальної інфраструктури, забезпечило б приплив вільноконвертованої валюти в місцеві бюджети, збагатило б управлінський досвід і, звичайно, прискорило б вихід на міжнародний ринок продовольчих товарів. Подібні зони повинні створюватись на територіях, агропродовольчі ресурси яких користуються попитом на світовому ринку.

Станом на 1 січня 2009 року іноземними інвесторами було вкладено в аграрний сектор країни близько 90 млн. дол. США, або приблизно 2 % від загального обсягу іноземних інвестицій в економіку країни. Це — незначна сума і частка іноземних капіталів. Для порівняння слід зазначити, що частка сільського населення становить 32%, сільськогосподарських працівників — 12%, основних фондів — 11, валової доданої вартості — 17% у відповідних загальноекономічних показниках. Тільки 173 підприємства скористались можливостями залучення іноземних інвестицій, або трохи більше 1% від загальної кількості великих підприємств, що обробляють більше тисячі гектарів сільськогосподарських угідь.

Відмінною від загальної по економіці є і структура залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор за країнами походження. Загалом в економіку України з 10 країн світу (США, Нідерланди, Кіпр, Великобританія, Російська Федерація, Німеччина, Віргінські острови, Швейцарія, Республіка Корея, Австрія) надійшло 76% прямих інвестицій, в тому числі з США — 17%. В аграрний сектор майже третина іноземних інвестицій надійшла з США, ще третина — з Великобританії, Кіпру, Німеччини, Нідерландів, Віргінських островів. Найвища частка аграрного спрямування іноземних інвестицій характерна саме для американського капіталу — 4%. По інших країнах цей показник не перевищує 1,5%.

Найбільш успішними регіонами у залученні іноземних інвестицій в сільське господарство є Донецька (12,4%), Київська (11%), Дніпропетровська (9%) та Одеська (6,2%) області.

Основним джерелом фінансування інвестицій у харчову промисловість є власні кошти підприємств (головним чином, амортизаційні відрахування, оскільки прибутковість галузі залишається низькою). При цьому слід зауважити, що значна частина таких відрахувань використовується на капітальний ремонт, який, як відомо, є найменш ефективною формою відтворення основного капіталу.

За 9 місяців 2010 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 3423,2 млн. дол. США прямих інвестицій. З країн ЄС надійшло 74,6% загального обсягу, з країн СНД — 14,4%. В той же час нерезидентами вилучено капіталу на 628,1 млн. дол. США.

Чистий приріст іноземного капіталу за січень-вересень 2010 р. склав 2546,7 млн. дол. США., що на 14,3% менше приросту у січні-вересні 2009 р. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в Україну з початку 2010 року зріс на 6,4% і склав на 01.10.2010р. 42511,9 млн. дол. США. На одного мешканця України припадає 926,7 дол. США прямих іноземних інвестицій. За 9 місяців 2010 р. інвес-

тиції надійшли зі 124 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, які формують понад 82% загального обсягу прямих інвестицій, входять Кіпр (22,5% від загального обсягу інвестування), Німеччина (16,5%), Нідерланди (9,6%), Російська Федерація (7,0%), Австрія (6,3%), Сполучене Королівство (5,4%), Франція (4,1%), Швеція (4,1%), Віргінські Британські острови (3,4%), США (2,9%).

Розширення позицій агропромислового комплексу України на світових ринках СНД, ЄС та інших країн безпосередньо залежить від швидкості і спрямованості структурної перебудови експортно-імпортного потенціалу. Стимулювання розвитку експортно-імпортного потенціалу галузі можливе лише на засадах сучасних структурно-трансформаційних процесів з акцентом на розвиток експорту. Підвищується роль фінансових важелів у диверсифікації та перебудові зовнішньоекономічної діяльності. Здійснення зовнішньоекономічної діяльності вимагає дотримуватись в першу чергу національних інтересів. Добитися широкого застосування протекціоністських заходів щодо імпорту та обмеження несправедливої конкуренції з боку зарубіжних фірм та інших партнерів на внутрішньому ринку можливе лише за умови досконалої структури зовнішньоекономічної діяльності. Всебічний захист інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на зовнішньому ринку вимагає досконалого механізму регулювання експортно-імпортних процесів, в тому числі зваженого підходу щодо імпорту товарів, які пропонується класифікувати наступним чином: товари критичного імпорту, товари пріоритетного імпорту і товари квотового імпорту. Сучасний стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності потребує нових стратегічних підходів до формування експортно-імпортної політики. Тут варто врахувати ступінь відкритості економіки та АПК зокрема, що в цілому фокусує все значніші зрушення в бік відкритої економіки [3].

В українській економіці попит на інвестиції значно перевищує їх пропозицію, що в ринкових умовах призводить до їх високої вартості. Так, позичкові інвестиції (банківський, комерційний кредити, лізинг) сьогодні переважно не вигідні для сільського господарства, оскільки у більшості випадків вони короткострокові й надзвичайно дорогі. Виходячи з обмеженості внутрішніх ресурсів, найбільш привабливим джерелом ресурсного забезпечення сільського господарства можуть бути іноземні інвестиції. Проте відсутність життєздатних виробничих механізмів поряд з низьким рівнем ліквідності більшої частини підприємств аграрного сектора створюють значні перешкоди для цього.

ВИСНОВКИ

Відродження АПК України та перетворення у експортера-лідера аграрної продукції має довгостроковий характер та вимагає концентрації великих фінансово-економічних ресурсів країни. Вихід із ситуації, що склалася, потрібно шукати у глибоко опрацьованій експортоорієнтованій політиці. Пріоритетною метою такої політики має стати забезпечення продовольчої безпеки країни, перетворення АПК на високорозвинений та конкурентоспроможний на зовнішніх ринках сектор економіки, що неможливо здійснити без іноземного інвестування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко З. Конкурентна політика як передумова ефективності ринку / З. Борисенко // Економіка України. — 2006. — С. 28-32.
2. Волынский Г. О конкурентных преимуществах в условиях глобализации / Г. Волынский // Экономика Украины. — 2006. — №12. — С. 68-72.
3. Зянько В. Глобалізація та інноваційний процес: їхній взаємовплив / В. Зянько // Економіка України. — 2006. — №2. — С. 84-89.
4. Електронний ресурс — <http://www.ukrstat.gov.ua/>